

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.2.417

UDK 791.4(497):316.774

Primljeno: 02. 04. 2021.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Damir Šehanović

BALKANSKI NARATIV NA FILMU – KULTURNA DIPLOMATIJA ILI PROPAGANDA?

Mediološka analiza bosanskohercegovačkog i srbijanskog kandidata za filmsku nagradu Oscar 2021

Ovaj članak razmatra balkanski narativ na filmu, kao model za kulturnu diplomatiju ili propagandu, kroz analizu dva filma kandidata za nagradu Oscar u kategoriji najboljeg filma van engleskog govornog područja – bosanskohercegovački *Quo Vadis, Aida?* i srbijanski *Dara iz Jasenovca*. Analiza je bazirana na filmskim kartama, metodološkom predlošku autorovih istraživanja za doktorski rad ali i tekstovima novinara, filmskih kritičara i političkih analitičara objavljenih u periodu 4. januar 2021. – 4. mart 2021. godine. Kroz analizu filmova i objavljenih tekstova razmatraju se različiti oblici javne diplomatije (vanjske i unutarnje), izgradnja/razgradnja odnosa među narodima zemalja Balkana iz kojih dolaze ovi filmovi, zatim utjecaj online medija, društvenih mreža i njihovih korisnika na kreiranje javnosti i postizanje učinkovitih ciljeva kroz strateško komuniciranje sa javnostima. Izvedeni zaključci upućuju na značaj i moć online komunikacije kroz medije i društvene mreže ali i važnost strateškog planiranja komunikacije sa targetiranim javnostima u ostvarivanju planiranih ciljeva.

Ključne riječi: film; *Quo Vadis, Aida?*; *Dara iz Jasenovca*; balkanski narativ; kulturna diplomatija; propaganda; nacionalni branding; online komunikacija

UVOD

Političke ideologije „bratstva i jedinstva“ i suživota naroda i narodnosti na prostorima nekadašnje Jugoslavije, bile su samo „plišana zavjesa“ nacionalnih i nacionalističkih svjetonazora koji su tinjali i periodično se razbuktavali na prostorima Balkana još od kraja 19. vijeka. Kada se zavjesa podigla, početkom 90-tih, maske su pale i akteri su pokazali svoja destruktivna lica. Etnonacionalne ideologije su dobile utemeljenje u narativu da „drugi i drugačiji“ uvijek ponavljaju zločin nad „drugim i drugačijim“ samo zato što su „drugi i drugačiji“. „Priče o ratnim zločinima i stradanjima (neovisno o tome jesu li točne ili nisu) učvršćuju ideologiju pripadanja kao ono što čini najdublju bit svakog pojedinog člana i članice etničke zajednice, kao i njihovu najvišu dužnost“ (Dvornik 2018: 2). Četvrt vijeka nakon završetka ratnih sukoba više „... nijedna od strana ne pokušava da uništi drugu“ (Kriesberg 1998). Barem deklarativno jer „dešavanja iz rata polako prerastaju u mitove, političari su preuzeli ulogu vojskovođa, izbjeglice su već postali komšije, a ratni zločinci narodni heroji“ (Puhalo 2018: 12).

Narativ, kao stvaran ili izmišljeni zapis o nekom događaju, prisutan je u svim oblicima ljudske kreativnosti i prezentovan kroz razne umjetničke forme. S obzirom na to da se područje Balkana tretira i kao „identitet koji se koleba, koji je permanentno neodređen, koji nije neznačajno drugi... spoljna granica zapadnoevropske civilizacije – periferija – prostor u kojem evropsko polako blijedi“ (Mujagić 2018: 7), u skladu s tim izgrađen je i specifičan narativ o njemu. Takozvani *balkanski narativ* specifičan je tip diskursa koji možemo karakterizirati kao skup kontroverznih značajki vezanih za predodžbe o, nikada do kraja definisanom, geografskom i kulturnom prostoru. Njegova specifičnost ogleda se u suprostavljenom definicijama pripadnosti Orijentu ili Zapadu (ovisno iz kog diskursa se promatra) i višeznačnoj imaginaciji vezanoj za „jednu teritoriju negativne/kontra-Evrope ili pozitivne/simbol zajedništva, utopije“ (Omeragić 2010/2018: 448).

Iz usmenih predanja, slavodobnih pjesama, a potom književnih i historiografskih tekstova – našao je balkanski narativ svoj put i do filma. S tim u vezi postavlja se pitanje – da li ljudi oblikuju priče ili priče ljude? Onoga momenta kada priče obuhvate veći dio jednog naroda koji počinje u njih vjerovati i po njima djelovati, one dobijaju moć i počinju živjeti vlastiti život. Da li je balkanski narativ u filmu postao dio kulturne diplomatije ili je puka propaganda ideja (ne)realizovanih u ratovima na ovim prostorima?

Kulturna diplomatija jedan je od kanala kojim se ostvaruje međunarodna vidljivost

države. Istovremeno, to je i platforma za izgradnju strateških kulturnih partnerstava kroz promociju pojedinaca, institucija i kreativnih industrija. Njemački kancelar Willy Brandt rekao je da je „kultura treći stup vanjske politike, uz gospodarstvo i politiku“ (Pičuljan 2007: 14), mada se smatra da je interes za ovim područjem intenziviran od momenta kada je američki teoretičar međunarodnih odnosa Joseph Nye (2004) predstavio koncept „meke moći“. Prema Vukadinoviću, i kultura je „... društvena djelatnost i politički proces u kojem politički sudionici, najčešće države, stupaju u međunarodne odnose u međunarodnom okružju“ (2004: 83). Povezujući to sa diplomatijom, koju Stanko Nick u *Diplomatskom leksikonu* definira kao „sposobnost ili vještinu pregovaranja odnosno rješavanja konflikata“ (2010: 45) postavljamo pitanje – da li je pričanje priča globalnoj publici o počinjenim zločinima javna diplomatija i mogu li se na taj način promovirati narativi koji rješavaju konflikte i daju oruđa novim generacijama koja će poslužiti da ne ponove greške svojih predaka?

Nye kaže kako se javna diplomacija ne može označiti kao propaganda, jer „instrumenti javne diplomacije, ako ne počivaju na nacionalnom kredibilitetu, ne mogu pretvoriti kulturne resurse u meku moć privlačenja“ (2012: 107). Propaganda je, prema definiciji Britannice¹, više ili manje sistemsko manipulisanje tuđim vjerovanjima, stavovima ili postupcima pomoću simbola (riječi, gesti, transparenata, spomenika, odjeće, oznaka, muzike i dr.). Oni koji se njome bave (propagandisti) da bi ostvarili svoje ciljeve „namjerno odabiru činjenice, argumente i simbole i prikazuju ih na načine za koje misle da će imati najviše učinka (*Britannica*). U cilju maksimiziranja efekata, nerijetko se služe iskrivljavanjem ili potpunim izostavljanjem relevantnih činjenica (često i laganjem) kako bi skrenuli pažnju publike sa svega osim vlastite propagande.

Kreator koncepta konkurentnog identiteta Simon Anholt smatra kako male države koje se na globalnom tržištu ne mogu natjecati svojom veličinom, stanovništvom i financijskom moći, „imaju šansu pronaći ili stvoriti komparativnu prednost u međunarodnim odnosima tako što će poraditi na svom nacionalnom identitetu, dovoljno posebnom da uspije privući zanimanje okoline“ (Anholt 2009). Koliko su online mediji, kao besplatne i uvijek dostupne platforme sa informacijama, pomogle u kreiranju slike o nekoj zemlji, spontano ili posredovanjem ranije osmišljenih strategija? Odgovore ćemo pokušati naći kroz analizu dva filma, ovogodišnja kandidata za nagradu Oscar u kategoriji filmova van engleskog govornog područja, te online medija koji su izvještavali o njima i kreirali sud javnosti u regionu ali i šire. Bosanskohercegovački kandidat *Quo Vadis, Aida?* tematizira genocid nad Bošnjacima

¹ Britannica.com

Srebrenice dok srbijanski *Dara iz Jasenovca* ekranizira stradanja Srba, Roma, Jevreja i ideoloških protivnika ustaškog režima u koncentracionom logoru Jasenovac tokom Drugog svjetskog rata.

2. "MEKA MOĆ" JUGOSLOVENSKE KINEMATOGRAFIJE KROZ TEORIJU I PRAKSU

I dok je relativno razvijena jugoslovenska kinematografija služila kao „instrument kojim je totalitarni režim manipulirao masama i arena u kojoj je demonstrirao apsolutnu moć kastrirajući nepoćudne autore“ (Škrabalo 1998: 7–8), nacionalne kinematografije su čekale raspad države da bi ostvarile svoj zamah. Ratni filmski spektakli *Bitka na Neretvi*, *Kozara*, *Sutjeska*, *Uzička republika*, *Desant na Drvar*, *Partizanska eskadrila*²... glorificirali su KPJ³ i Maršala Tita. „Takvi filmovi često su nazivani ‘crveni val’, čime se podrugljivo aludiralo na uglavnom prihvaćenu tezu kako su tim filmovima komunisti pokušali kod publike komercijalno parirati, ali i ekonomski zagušiti u to vrijeme već neugodni *crni val*“ (Pavičić 2003: 37). Oprečnog mišljenja o „superpartizanskom žanru“ je Nebojša Jovanović, koji nizom primjera nastoji argumentirati da je „sistem“ u pitanju partizanskog spektakla bio rascijepljen, te da ideološke premise titoizma nisu značile i krajnji horizont tadašnje filmske produkcije“ (2011: 58). Uostalom, to potvrđuje mimo režimske kontrole nastali *crni val*⁴ predvođen Aleksandrom Petrovićem, Dušanom Makavejevim i Želimirom Žilnikom, čiji su filmovi najčešće bili orijentirani na mračnu stranu života u tadašnjoj Jugoslaviji. Bez obzira na međunarodna priznanja, filmovi autora *crnog vala* završavali su uglavnom u „bunkeru“ bez mogućnosti da ih vidi šira jugoslovenska publika. Početkom 90-tih godina s raspadom Jugoslavije nastajale su, jedna po jedna, nacionalne kinematografije čiji su autori sa manje ili više uspjeha kroz svoje radove tretirali najznačajnije događaje recentne historije. Pojedini autori su posezali dalje u historiju, preusmjeravajući fokus s nečiste savjesti iz posljednjih ratovima, ka nekim ranijim zlodjelima koja su drugi činili nad narodom kome pripadaju⁵.

² Neki od najpoznatijih jugoslovenskih filmova koji su tematski tretirali najznačajnije vojne bitke Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije.

³ Komunistička Partija Jugoslavije

⁴ „Crni talas“ se određuje kao izraz bunta jugoslovenskih sineasta protiv preovlađujuće kulturne politike. Nastao šezdesetih godina dvadesetog vijeka, a podstaknut trendom novog talasa i estetikom „crnog filma“ (film noir), dovodi se u vezu s cenzurom, diktaturom, žrtvama intelektualnog i ideološkog progona, te se njegova estetska i značenjska dimenzija potiskuju u drugi plan. (Lazarević Radak 2016)

⁵ O ovoj temi više u analizi filmova.

Svi koji zagrebu po historijatu jugoslovenske kinematografije, suočit će se s bizarnim načinom na koji je Josip Broz Tito uticao na oblikovanje filmske industrije u godinama nakon Drugog svjetskog rata.

„U praksi su Tito, država i Komunistička partija i dalje funkcionisali kao konačni politički arbitri ali su svoju vladavinu ipak sprovodili s manje rigidnosti. U samoupravljačkoj jugoslovenskoj filmskoj industriji uvedeni su (kao i u drugim sektorima privrede) radnički saveti, kao tela koja će odlučivati o pitanjima vezanim za filmsku proizvodnju i distribuciju, dok je kreativnom osoblju koje učestvuje u procesu stvaranja filma (režiserima, kameranima, scenaristima) dodeljen status nezavisnih profesionalaca.“ (Levi 2009: 28)

Dokumentarni film *Cinema Komunisto* (2010)⁶ kroz priču Titovog osobnog kinooperatera, najbolje oslikava privrženost tadašnjeg jugoslovenskog predsjednika sedmoj umjetnosti i koliko je film za njega bio jak kanal javne i kulturne diplomatije. Među metodama koje je Tito koristio za promociju filmova snimljenih u Jugoslaviji van njenih granica, bio je angažman nekih od najpoznatijih svjetkih glumačkih imena tog vremena. Richard Burton, Yul Brynner, Orson Welles neka su od globalno poznatih imena koja su u jugoslovenskim ratnim spektaklima glumili na domaćem jeziku. Zahvaljujući njima, pored domicilne publike koja se nerijetko identificirala sa glavnim filmskim junacima i „mekano“ saznavala „pravu istinu“ o našoj borbi, o najznačajnijim bitkama narodnooslobodilačkog rata saznavalo se i širom svijeta. Upravo ove metode mogle bi se smatrati pretečom današnjih odnosa s javnostima (PR) te jednom od prvih metoda „mekog uvjeravanja“ kao forme kulturne i javne diplomatije koju je Nye definirao kao „sposobnost privlačenja i kooptiranja, a ne prisile (tvrda snaga)“ (Nye1990).

„Zapanjila sam se. Kad sam počela raditi film pričala sam s nekih pedeset filmskih radnika, od Tomislava Pintera, Mome Kapora, Dušana Makavejeva do Puriše Đorđevića, prije nego sam našla svojih pet likova. I ono što mi je bilo zanimljivo je da su mi svi kazali: znaš, Tito je mnogo voleo filmove; znaš, Tito je gledao filmove svake noći. I kad odeš u Titov arhiv otkriješ da on nije samo voleo filmove, nego se i bavio filmovima. To daje jednu potpunu drugu sliku o njemu. I neku spoznaju o prirodni jugoslovenskog filma: o tome koliko je što je “stari” rekao i mislio uticalo na svest tih filmskih radnika. Verujem da je postojao i stepen autocenzure, da su oni i birali teme, i puštali ili ne puštali filmove koji su negde ‘po liniji’“. (Turajlić 2011)

⁶ Dokumentarni film autorice Mile Turajlić premijerno prikazan na Međunarodnom festivalu dokumentarnog filma u Amsterdamu (IDFA)

U međunarodnoj politici, resursi koji proizvode „meku moć“ velikim dijelom „proizilaze iz vrijednosti koje organizacija ili država izražava u svojoj kulturi kroz primjere koje postavljaju u svojoj internoj praksi“ (Waller 2009), što se u jugoslovenskoj kinematografiji praktikovalo 70-tih i 80-tih godina 20. vijeka prvenstveno kroz produkciju ratnog spektakla. „Meka moć zemlje počiva prvenstveno na tri resursa: njezinoj kulturi (na mjestima gdje je privlačna drugima), njezinim političkim vrijednostima (kada ih ispunjava u zemlji i inozemstvu) i vanjskoj politici (kada je legitimna i ima moralni autoritet.)“ (Nye 1990 prema Waller 2009). „Moć“ koja se očitovala u promociji nacionalnih interesa tadašnje zemlje je, u manjoj ili većoj mjeri, sadržavala sva tri.

Ako govorimo u PR-u u kulturi, konkretno u filmskoj umjetnosti koju je značajno kreirao sam Josip Broz, možemo ga opisati kao volontaristički, tj. „odnos s javnostima određene profilacije koji je samo djelomično definiran općim konceptima i načelima organizacijske komunikacije i političke komunikacije“ (Carpentier-Tanguy 2007). U širem opsegu, „umjetnički PR“ je determiniran prirodom umjetničkih artefakata te publikom i kulturnom zajednicom čija se „ponašanja i vrijednosti mogu više vezati za pitanja identiteta i samoizražavanja nego za komercijalna pitanja, zbog dvostrane dimenzije kulturnih dobara – kao industrije i kao izgradnje nacionalnog identiteta“ (Frau-Meigs 2006, 2012). Kulturna diplomacija, kao takva, pomaže malim nacijama i državama da brendiraju svoje područje kao prepoznatljiv prostor. Jugoslovenska kinematografija i njeni autori su to, uglavnom, umjeli. Koliko to čine novonastale južnoslovenske kinematografije kroz filmove snimane od 90-tih godina 20. vijeka do danas?

3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje je potraga za odgovorom na pitanje: Da li se balkanski narativ primjenjen u filmovima *Quo Vadis, Aida?* i *Dara iz Jasenovca* može okarakterizirati kao kulturna diplomatija ili spada u domen propagande? Kvalitativna i kvantitativna analiza biće provedena kroz dva kanala:

- online medije koji su u navedenom periodu izvještavali o ovim filmovima (deskriptivna i Mediatoolkit analiza);
- „filmske karte“ – primarno osmišljene za analizu pobjedničkih festivalskih filmova potrebnih za izradu doktorske disertacije autora ovog članka.

Analiza online medija rađena je u periodu 4. januar 2021. – 4. mart 2021 i odnosi se na sadržaje koji su iz raznih uglova tretirali dva navedena filma. Evaluacijom su

obuhvaćene izjave autora filma, glumaca, filmskih kritičara, drugih filmskih stvaralaca ali i ostalih učesnika u online medijskom prostoru: od historičara, sportista, muzičara do regionalnih političara, te koliko su oni svojim istupima i retorikom doprinikli saradnji, a koliko promociji nacionalnih ili nacionalističkih interesa. Za prikaz kvantitativne analize koristili smo Mediatoolkit, alat za online media monitoring i analitiku kako bismo što vjerodostojnije prikazali stvarni uticaj online medija i njihovu moć u kreiranju javnog mnijenja.

3.1. Filmske karte – analiza

Analizom filmskih karata dobićemo uvid o porukama plasiranim kroz film, o kulturnoj baštini, koheziji i nacionalnom identitetu, povijesti zemlje, etničkim skupinama koje se pojavljuju u filmu i njihovim običajima te da li se i na koje načine reprezentuje/konstruira kulturni identitet. Fakti iz ovih karata biće značajni indikatori u pronalaženju odgovora na centralno pitanje istraživanja – da li balkanski narativ u filmovima ima predznak kulturne diplomatije ili propagande.

Filmska karta 1 koncipirana je tako da u prvom dijelu analizira: kome idu zasluge za nastanak filma te koliko odabir koproducenata i glavnih glumaca utiče na tok djelovanja filma i njegov plasman. Drugi segment filmske karte odnosi se na prikupljanje elemenata tradicije, vrijednosti jedne zemlje/teritorije i drugih aspekata identiteta djelotvornih u promociji nacionalnih interesa ili osnaživanju socio-kulturne saradnje. Posljedni dio karte fokusiran je na istraživačka područja brandinga i nacionalizma – kroz verbatimne i citate koje ćemo posebno analizirati, etničke skupine koje se pojavljuju u filmu, njihovu (in)kohabitaciju te elemente koji se odnose na običaje odijevanja, prehrane i životnih navika etničkih skupina. Cilj je utvrditi na koji način se formira imidž jedne zajednice (zemlje/teritorije) na osnovu elemenata njenoga identiteta.

Filmska karta 2, osim osnovnih elemenata o filmu, sadrži ključne elemente filma prikazane citatima i fotografijama (screenshotovi) koji prezentiraju narativ i prate elemente iznesene u prvoj filmskoj karti.

3.1.1. Usporedna analiza filmova kroz „filmske karte“

Kako bismo što vjerodostojnije analizirali elemente prikupljene kroz „filmske karte“, načinili smo uporednu tabelu za oba filma, po najznačajnijim elementima.

Osnovni elementi filmskih karata koji se odnose na indikatore istraživanja	<i>Ouo Vadis, Aida?</i>	<i>Dara iz Jasenovca</i>
<i>Zemlje iz kojih dolaze producenti/ko-producenti</i>	(IMDb) Bosna i Hercegovina, Austrija, Rumunija, Holandija, Njemačka, Poljska, Francuska, Turska, Norveška. Identično je i na špici filma. <i>*Učešće matične zemlje u produkciji filma manja od 12%</i>	Iako na IMDb stranici filma stoji da su koproducenti filma američki Dandelion Production Inc te producerske kuće iz Srbije, Film Danas i Komuna-film <i>Dara iz Jasenovca</i> otvara telop sa logotipima: Vlade Republike Srbije, Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Filmskog centra Srbije. <i>*Učešće matične zemlje u produkciji gotovo u cijelosti</i>
<i>Glavni glumci u filmu i zemlje iz kojih dolaze</i>	Jasna Đuričić (Srbija) Izudin Bajrović (Bosna i Hercegovina) Boris Ler (Bosna i Hercegovina) Dino Bajrović (Bosna i Hercegovina) Johan Heldenbergh (Belgija) Raymond Thiry (Holandija) Boris Isaković (Srbija) <i>*Internacionalni izbor glumaca s napomenom da su bosanskohercegovački glumci iz entiteta Federacija BiH</i>	Biljana Cekić (Srbija) Zlatan Vidović (Bosna i Hercegovina) Anja Stanić-Ilić (Bosna i Hercegovina) Nataša Ninković (Srbija) Vuk Kostić (Srbija) Marko Janketić (Srbija) Igor Đorđević (Srbija) Nikolina Jelisavac (Bosna i Hercegovina) Sanja Moravčić (Srbija) <i>*Regionalni izbor glumaca uz napomenu da su bosanskohercegovački glumci iz entiteta Republika Srpska</i>
<i>Istinita priča ili fikcija</i>	Bazirano na istinitoj priči	Bazirano na istinitoj priči
<i>Način na koji je markirana teritorija</i>	Panorama Srebrenice i UN baze u Potočarima	Konzentracioni logori Jasenovac i Stara Gradiška
<i>Geografija, spomenici, simboli...</i>	<ul style="list-style-type: none"> • džamija i pravoslavna crkva u Srebrenici • simboli na uniformama vojnika UN-a • simboli na uniformama vojnika Republike Srpske • srpske zastave kod vojnika kada zauzimaju grad • akreditacije – pripadnost snagama UN-a 	<ul style="list-style-type: none"> • u koncentracionom kampu zastave sa svastikom (kukasti krst) • bodljikava žica • trobojne zastave sa šahovnicom • pravoslavni krst (relikvija u rukama Darinog oca)
<i>Glavna poruka filma</i>	Kako se boriti, kako preživjeti gubitak najmilijih i nakon svega bez mržnje nastaviti život tamo gdje je zločin počinjen.	Snaga, vjera i istrajnost jedne djevojčice pobjedila je sve zlo i zločine ustaškog režima.

<i>Elementi kulturne diplomatije</i>	<p>Aidin povratak u Srebrenicu nakon gubitka cijele porodice, povratak u svoj stan i nastavak prosvjetnog rada sa generacijama djece rođene nakon ratnih zbivanja.</p> <p>Usprkos svemu preživljenom, daje šansu suživotu, iako na ulici i na radnom mjestu prepoznaje ljude koji su učestvovali u činjenju zločina u Srebrenici.</p> <p>Ne zaboravlja zločin, ali želi zajednički život svih naroda u svom gradu.</p>	<p>Pojavljivanje Diane Budisavljević i njeni nadljudski naponi da spasi djecu srpske nacionalnosti iz koncentracionog logora Jasenovac (spašava Darinog brata ali i Daru).</p> <p>Historijski podaci pokazuju da je Diana Budisavljević (Austrijanka koja je bila udata u Zagrebu za liječnika pravoslavne vjeroispovjesti) spasila oko 10.000 djece.</p>
<i>Perspektiva filma</i>	<p>Užasi genocida nad Bošnjacima iz perspektive prevoditeljice UN-a u zaštićenoj zoni Srebrenica.</p> <p>Juli 1995, vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu.</p>	<p>Užasi holokausta nad Srbima, Jevrejima, Romima i ideološkim protivnicima ustaškog režima i života u logorima iz perspektive jedne djevojčice.</p> <p>Drugi svjetski rat (1941-1945)</p>
<i>Etničke grupe/ način odjevanja religija običaji</i>	<p>Bošnjaci, Srbi te pripadnici UN snaga (Holandani)</p> <ul style="list-style-type: none"> • uniforme vojnika srpske vojske • uniforme i šljemovi predstavnika UN snaga • šamije i marama na glavama pojedinih žena u kampu – dio načina odjevanja muslimanskih žena • beretke – često pokrivalo za glavu kod starijih muslimana • u dijelu reminiscencije na predratni period zajedničkog života u Srebrenici, način odijevanja 80-tih (haljine, frizure, rokerske jakne...) • krst na lančiću, pripadnost pravoslavnoj vjeri • hidžab (marama koja prekriva kosu, poseban stil odijevanja u skladu sa islamskim normama) – nekoliko žena u publici tokom dječije predstave, pokazatelj da danas u Srebrenici žive skupa Bošnjaci i Srbi • izuvanje obuće u muslimanskim kućama (uglavnom običaj svih naroda u BiH) 	<p>Srbi, Hrvati, Jevreji, Romi i Nijemci</p> <ul style="list-style-type: none"> • vojne uniforme sa ustaškim obilježjima • vojne uniforme sa nacističkim (njemačkim) obilježjima • skromna odjeća seoskih žena, djece i muškaraca (žene sa maramama na glavi, muški sa kapama i šeširima) • katoličke opatice u svojim uniformama i katoličkim križem oko vrata • ustaški pozdrav „Za dom spremni” koji je nametnut i zatočenoj djeci • pravoslavni krst u rukama Darinog oca – relikvija pravoslavnih vjernika • načini krštenja/križanja (kod pravoslavnih i katoličkih vjernika)

<i>Kohabitacija</i>	Unutar porodice, ali i ostalih zatočenih u UN bazi, koji se grčevito bore da prežive i budu prebačeni na slobodnu teritoriju	Unutar zajednice žena i djece zatvorenih u logor koji se bore da prežive ali i muškaraca zatočenih u drugom logoru
<i>Problemi u kohabitaciji</i>	<ul style="list-style-type: none"> • problemi sa predstavnicima UN-a koji su se striktno držali birokratskog pristupa i nisu željeli spasiti članove Aidine porodice (a ni ostale građane smještene u UN bazi) • problemi u kohabitaciji između lokalnog stanovništva – Srba i Bošnjaka 	<ul style="list-style-type: none"> • između ustaških snaga i Srba (osobito srpske djece) • među pojedinkama u logoru koje su zarad svog opstanka i opstanka svoje djece, tuđim izborom morale raditi protiv svojih sunarodnjakinja
<i>Citati za analizu (verbatim)</i>	<p>(obraćanje srpskog oficira predstavnicima UN snaga na ulasku u njihovu bazu) Where is your commander? He is in a meeting with your general Civilian inside? Yes How many? About for or five thousand Soldiers? No soldiers Kaže nema vojnika, pička im materina I want inside</p> <p>(obraćanje srpskog generala Mladića na pregovorima sa predstavnicima muslimana iz Srebrenice) Ne trebaju da ginu vaši Ni vaš muž, ni vaša braća, ni vaše komšije... Za vaš opstanak tražim da svi vaši muškarci pod oružjem, predaju oružje vojci Republike Srpske</p> <p>(obraćanje srpskog generala Ratka Mladića tokom ulaska u Srebrenicu) Evo nas 11. jula 1995. u srpskoj Srebrenici. Poklanjamo srpskome narodu ovaj grad.</p> <p>(Aida se obraća oficiru UN snaga za kojeg radi) Ostavite moju djecu... Aida, reci svom suprugu da on može ostati.</p>	<p>(obraćanje katoličke časne sestre zatočenoj srpskoj djeci u logoru) Vi niste više Srbi, vi ste sada mali Hrvati. Kada očistimo ovu zemlju, vi ćete je graditi... Ustanite brzo Za dom spremni Spremni Odvojićete deset muških... treba da idu</p> <p>(govor ustaškog zapovjednika Maksa Luburića pred srpskim dječacima obučenim u ustaške uniforme) Drage Hrvatice i Hrvati, mlade Ustaše, hrvatski sinovi... Treba graditi hrvatsku državu za vas, za našu djecu bez kompleksa krivnje. Za mlade ljude koji u svoja njedra žele uhvatiti snagu vjetra hrvatske povjesti. Biće to bolna operacija jer to će biti ispit zrelosti, biće proba naše ljubavi za Hrvatsku. Mi moramo propovijedati stare vrline i moramo misliti na onu Hrvatsku kakva će biti godine 2000. kada svi mi postariji budemo istrunuli u grobu.</p>

	Da oni svi mogu ostati? Ne, samo tvoj muž. Staviću ga na spisak kao zvaničnog predstavnika izbjeglih zbog njegovog angažmana u procesu pregovora. A sinovi? To nije moguće. Zašto nije moguće... Zašto? Zarobljeni smo pravilima. To je njegov izbor. On može ostati ili otići. Molim vas uzmite naše sinove umjesto mene. Bio sam vrlo jasan. Oni nisu na listi. Molim vas, stavite na listu barem jednog od naših sinova. Preklinjem vas (kleči i moli oficira UN-a).	
--	--	--

U analizi smo krenuli od producenata i ko-producenata odnosno finansijskih izvora filmova. *Quo Vadis, Aida?* producirala je sarajevska Deblokada⁷ uz pomoć producenata iz osam evropskih zemalja: Austrije, Rumunije, Holandije, Njemačke, Poljske, Francuske, Turske i Norveške⁸, što ukazuje da ovaj film nije državni projekat nego djelo pojedinca, odnosno grupe ljudi, okupljene oko ideje. Matična zemlja redateljice učestvovala je u produkciji filma tek sa 12% sredstava⁹ što *Quo Vadis, Aida?* čini internacionalnim projektom. Nasuprot tome *Dara iz Jasenovca* finansiran je sredstvima Vlade Republike Srbije, Ministarstva kulture i informisanja i Filmskog centra Srbije, što potvrđuje da se radi o državnom projektu¹⁰.

Kao i produkcija, i glumačka podjela u bosanskohercegovačkom filmu je internacionalna. Čine je glumci iz Srbije, Bosne i Hercegovine (Federacije BiH), Holandije i Belgije dok je u srbijanskom filmu regionalna podjela uloga – sa glumcima iz Srbije i Bosne i Hercegovine (Republika Srpska).

Obje priče su bazirane na istinitim događajima a način na koji su markirane teritorije je vrlo sličan. Darina priča odvija se u koncentracionom logoru Jasenovac a Aidina priča u Srebrenici i UN bazi u Potočarima, koji su za bošnjački narod tokom ratnih godina također bile svojevrsan logor. U oba filma slična je ikonografija – obilježja onih koji čine zločin, njihove zastave i simboli kojima prikazuju svoju

⁷ Filmska producenatska kuća iz Sarajeva osnovana 1997. godine

⁸ Zvanična informacija o koproducentima objavljena na IMDb

⁹ <https://www.vecernji.hr/vijesti/redateljica-filma-o-srebrenici-progovorila-za-vecernji-mladic-iz-republike-srpske-plakao-je-kad-ga-je-pogledao-1470578>

¹⁰ <https://rs.n1info.com/kultura/a540427-drzava-finansira-snimanje-prvog-filma-o-jasenovcu/>

dominaciju i nadmoć, a kod zatočenih simboli i pokazatelji pripadnosti određenoj vjerskoj grupi. Slične su i poruke glavnih protagonistica filmova *Aide* i *Dare*, koje se nadljudski bore da spase najmilije (*Aida* sinove i muža, *Dara* mlađeg brata) te da nastave dalje živjeti usprkos velikim porodičnim tragedijama (*Dara* u logoru gubi majku i brata, *Aida* gubi sinove i muža). Historijska tematika filmova je također dosta slična – genocid, sa vremenskim odmakom od 50 godina. Dok u filmu *Dara iz Jasenovca* pripadnici srpskog naroda zajedno sa Romima i Jevrejima trpe zločine ustaša i Nijemaca, u filmu *Quo Vadis, Aida?* Bošnjaci trpe zločine Srba u prisustvu holandskog bataljona UN. Teritorije na kojima se odvijaju zločini su relativno blizu (unutar nekada zajedničke države).

Elementi koji bi mogli biti kapitalizirani u kontekstu kulturne diplomacije u *Aidi* su povratak junakinje u grad iz kojeg je prognana, u kojem danas većinski živi srpsko stanovništvo, kao i njen čin nastavka rada u školi gdje kao prosvjetni radnik daje šansu suživotu odgajajući zajedno nove generacije djece različitih nacionalnosti. U *Dari* je to pojava Diane Budisavljević, koja kao katolkinja iz visokog društva, nadljudskim naporima spašava iz logora srpsku djecu.

Analizom verbatimima, kroz citate, vidimo da je matrica zločina bila slična te da su „lokalni“ zločinci uvijek imali neku vrstu podrške „stranih elemenata“ u činjenju zlodjela. U prilog toj činjenici je prvi navedeni citat iz filma *Quo Vadis, Aida?* koji potvrđuje da srpske snage nisu poštovala rezoluciju UN-a i da su ulazile u UN bazu Potočari uz prećutnu saglasnost njihovih oficira, iako je pristup bazi bio dozvoljen samo civilima. Zadnji citat pokazuje svu dehumaniziranost UN komande i nezaiteresovanost da žrtvu zaštiti od zločinca.

Kao što je Maks Luburić¹¹ u svom govoru pred srpskim dječacima, odjevenim u ustaške uniforme, spominjao ideju gradnje hrvatske države tako je i Ratko Mladić¹² pred kamerama, koje su ga neprestano pratile, okupirani grad proglasio srpskim i „poklonio ga“ srpskom narodu. Jednako tako, tražio je od predstavnika muslimana da „njihovi“ predaju oružje, tvrdeći da im se ništa neće desiti i da niko ne treba ginuti – iako je plan „čišćenja“ grada, progona i ubistava nesrpskog stanovništva bio ranije razrađen. Jedan od citata iz *Dare* govori o „čišćenju“ u holokaustu počinjenom 50 godina ranije: „Vi niste više Srbi, vi ste sada mali Hrvati. Kada očistimo ovu zemlju, vi ćete je graditi“. Ciklični krugovi zločina kroz dva filma u dva različita vremena označeni su identičnim terminom „čišćenje“ – misleći, van svake sumnje, na etničko čišćenje.

¹¹ Ustaški časnik, zapovjednik Koncentracijskog logora Jasenovac

¹² General Vojske RS, haški osuđenik za ratne zločine, između ostalog i za genocid počinjen u Srebrenici

3.2. Analiza sadržaja objavljenih na online medijima

Za potrebe ove analize kroz Mediatoolkit smo u periodu istraživanja teme od 4. januara 2021. do 4. marta 2021. globalno pratili online medije i društvene mreže (Web, Facebook, Twiter, You Tube i Instagram) te forume i komentare.

3.2.1. Kritički diskursi, online kontroverze i rezultati analiza: PRIJE

Historija balkanskih prostora potvrđuje da su u sukobe, po pravilu, bili uključeni i vanjski faktori. U analiziranim filmovima to su pripadnici holandskog bataljona UN snaga (*Quo Vadis, Aida?*) i Nijemci (*Dara iz Jasenovca*). Za „rat“ na društvenim mrežama, koji je počeo zbog *Dare* a reflektovao se na *Aidu*, jedna od strana također optužuje „vanjski faktor“, konkretno novinara uglednog filmskog magazina Variety Jaya Weissberga koji je kritikom filma *Dara iz Jasenovca*¹³ pokrenuo lavinu koja se još uvijek kotrlja. Pišući da je Antonijevićev film „jeftina nacionalistička propaganda i zloupotreba Holokausta, koji se u filmskom svijetu dobro prodaje“ izazvao je salvu reakcija u srbijanskim medijima. Weissberg je kao najproblematičnije u srpskom filmu podvukao njegov „neskriveni antihrvatski, antikatolički etnocentrizam, sirovo osmišljen kao zapaljivu hranu za trenutne raskole između Srbije i njenih susjeda“, zaključivši da njegova „oduševljena vizuelizacija sadizma, u kontrastu s nevinošću jednog djetinjstva, gura razmišljanje o opasnostima nacionalizma i genocida u drugi plan i zamjenjuje ga jeftinom senzacijom i sentimentom“. Da se ne radi o hrvatskom plaćeniku čiji je osnovni cilj degradirati srbijanski film u utrci za Oscara kako su Weissberga okarakterisali u pojedinim srbijanskim medijima potvrdile su negativne kritike napisane nekoliko dana kasnije u Los Angeles Timesu¹⁴. Za nastavak online rata više nije bilo bitno ko je žrtva – prevladao je nacionalni i nacionalistički diskurs.

Posebno je zanimljiva činjenica da su mediji, analitičari i komentatori društvenih mreža i foruma, o filmu *Dara iz Jasenovca* govorili a da nisu vidjeli film – jer film do tada nije prikazan nigdje, izuzev za uski krug ljudi na premijeri¹⁵. U nastojanju da se kvantitativno jasnije sagleda online interes za ova dva filma, kroz Mediatoolkit

¹³ <https://variety.com/2021/film/reviews/dara-of-jasenovac-film-review-dara-iz-jasenovca-1234890745/>

¹⁴ <https://www.latimes.com/entertainment-arts/movies/story/2021-02-04/review-dara-jasenovac-holocaust-drama-serbia>

¹⁵ *Dara iz Jasenovca* premijerno je prikazan 25. novembra 2020. u Gračanici (Republika Kosovo). Beogradska premijera, uz prisustvo autorske i glumačke ekipe, bila je zakazana za 22. april, na godišnjicu proboja posljednjih zarobljenika iz logora Jasenovac.

smo prikupili rezultate koji najprije pokazuju brojeve od 04. 01. do 20. 02. 2021. kada je film *Dara iz Jasenovca* imao svoju televizijsku premijeru.¹⁶

4.1. 2021. – 20.2. 2021.	Forum	Komentari
<i>Quo Vadis, Aida?</i>	35	45
<i>Dara iz Jasenovca</i>	176	183

Znatno veći interes na društvenim mrežama (kroz forume i komentare) može se povezati s činjenicom da se o filmu mnogo nagađalo, a malo znalo. Uz to, na aktivnosti komentatora i forumaša zasigurno je uticala i polarizacija „filmske javnosti“ u Srbiji, nezadovoljne odabirom *Dare* za njihovog kandidata za Oscara. Film je zaobišao sve redovne procedure predviđene za nominaciju, nije bio u redovnoj kino distribuciji (što je jedan od preduslova) a tek formalno je prikazan u Gračanici (Republika Kosovo) jer je redatelj Antonijević smatrao da je „položaj Srba na Kosovu sličan onome u koncentracionim logorima“¹⁷. Većina stručne filmske javnosti u Srbiji kao svog kandidata za prestižnu nagradu vidjela je film *Otac* Srdana Golubovića koji je već imao nekoliko festivalskih pobjeda među kojima i onu sa Berlinalea i beogradskog FEST-a. „Imam poštovanje prema Antonijeviću, kao kolegi i reditelju, i u ovome nema ničega ličnog. Ovo je pitanje legalnosti procesa izbora, ali pre svega profesionalnih fer pravila i etičnosti. Smatram da jedna velika i važna tema kao što je tema filma *Dara iz Jasenovca* ne zaslužuje da život tog filma započne isprljan skandalima i lošim odjekom u javnosti“, izjavio je Golubović¹⁸. Nagrađivani reditelj odmah se našao na meti režimskih novina i portala u Srbiji ali i komentara na društvenim mrežama. Proglašavan je „izrodom srpskim“ jer mu „ništa nije sveto, pa ni žrtve iz logora“. Portali su prenijeli da „Golubović traži od Amerikanaca da Srbija i nema kandidata za Oskara zbog toga što Bosna šalje priču o genocidu u Srebrenici“¹⁹, čime je film Jasmile Žbanić kao kolateral uvučen u interni sukob dijela srbijanskog filmskog miljea sa državnim režimom u Srbiji, medijima pod njihovim

¹⁶ Kako je srbijanski film, koji je bio na listi 93 filma, ispao iz utrke za Oscara – producenti i režiser su odlučili da ga emituju na javnom televizijskom servisu Srbije, u prime time, 20. februara 2021. Istovremeno film je prikazan i na Javnom servisu Republike Srpske. Mediji u regiji izvijestili su da je te večeri film pratilo 2.650.000 ljudi.

¹⁷ https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=268&yyyy=2020&mm=12&dd=03&nav_id=1774622

¹⁸ <https://www.danas.rs/kultura/srdan-golubovic-izbor-srpskog-kandidata-za-oskara-izgubio-legitimitet/>

¹⁹ <https://www.danas.rs/kultura/masina-za-mlevenje-umetnika-nastavlja-da-radi/>

pokroviteljstvom i mnogobrojnim botovima²⁰. Tako se u jednom momentu dogodilo da „gomila dokonih ljudi trenutno na IMDb lupa pozitivne i negativne ocene jednom filmu i optužuju jedni druge za propagandu, a zajedničko im je da apsolutno niko od njih nije pogledao film“, citirao je Nenada Milosavljevića iz Beograda, Dragan Bursać u svom komentaru na portalu Radio Sarajevo²¹.

Produblјivanju nacionalnih podjela doprinijeli su svojim izjavama i pojedini političari iz Srbije koji, prema dostupnim informacijama, do javnog TV prikazivanja također nisu bili pogledali film. Među prvima koji je osudio negativne kritike na račun srbijanskog filma bio je Aleksandar Vulin, ministar odbrane u Vladi Republike Srbije, izjavivši kako je Weissberg „loš čovek vredan prezira“, dok je ministrica kulture Srbije Maja Gojković negativnu recenziju filma nazvala „osporavanjem prava da se govori o Jasenovcu kao mestu stradanja srpskog naroda“²². Sa svog twitter profila ubrzo se oglasio i Srđan Mazalica, poslanik u Skupštini Republike Srpske, pozvavši narod „da masovno na svjetskoj filmskoj platformi za rangiranje filmova IMDb otvaraju naloge i daju najviše ocjene za *Daru iz Jasenovca*“²³. Vještački izazvanim sukobom oko dva filma svako je pokušao prikupiti svoje političke poene, a populističko-nacionalistička retorika proizvela je propagandni efekat, dajući filmovima (ne)željeni PR. Iz političkog miljea Srbije, priča o „nacionalnom brendiranju“ i „nacionalnom interesu“ prelila se u Bosnu i Hercegovinu, najviše u entitet Republika Srpska. Početkom februara, dok je *Dara* još uvijek bila u utrci za nagradu Oscar, Vlada Republike Srpske odlučila je dati pola miliona maraka za podršku tom filmu. „Dara iz Jasenovca je nacionalno kinematografsko djelo koje istinom svjedoči o srpskoj i golgoti drugih naroda u ustaškim koncentracionim logorima u Drugom svjetskom ratu“, izjavio je za agenciju Srna predsjednik Vlade Republike Srpske Radovan Višković²⁴. Buđenje novih nacionalnih netrpeljivosti na starim ranama, hiljadama komentara i ocjena, dovelo je do rekacije platforme IMDb i blokade mogućnosti glasanja za Antonijevićev film. Momentom neulaska filma u užu konkurenciju za nagradu Oscar opcija rangiranja filma ponovo je vraćena²⁵.

²⁰ Botovi su korisnici društvenih mreža koji svojim komentarima zavaravaju javno mnjenje, jer im je naredeno ili su sami tako odlučili da svojim komentarima stvore utisak široke opredjeljenosti u podršci njegovom mišljenju, koje ustvari nije lično, nego ciljano. <https://rs.n1info.com/vesti/a37796-debata-o-botovanju/>

²¹ <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/dragan-bursac-quo-vadis-daro/405376>

²² <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/kako-stvoriti-tenzije-vlada-rs-a-daje-pola-miliona-km-za-film-dara-iz-jasenovca/405632>

²³ <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/dragan-bursac-quo-vadis-daro/405376>

²⁴ <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=420309>

²⁵ <https://www.imdb.com/title/tt10554232/>

Ocjenjujući polemike oko njegovog filma u Hrvatskoj i Srbiji, režiser Antonijević je rekao da je najgore što se u sve umiješala politika “pa je film postao kolateralna žrtva usijane atmosfere”. U istom intervjuu²⁶, Antonijević je negirao kako je *Dara* odgovor onima koji su Srbe prikazivali kao zločince, odnosno na film Jasmile Žbanić *Quo vadis, Aida?*. “To nema nikakve veze. Pozdravljam snimanje filma kolegice Žbanić o Srebrenici, o tom strašnom zločinu. Mi Srbi kao narod moramo izraziti duboko poštovanje prema tim žrtvama. Kao i kajanje za ta ubojstva. U filmskom svijetu ne smije biti nikakve utakmice prema žrtvama bilo kojeg zločina. *Darom* smo htjeli odati počast onima koji su umrli u jasenovačkim logorima. Poštovanje svim žrtvama, ali poštovanje i srpskim žrtvama“, rekao je Antonijević. Redateljica filma *Quo Vadis, Aida?* Jasmila Žbanić tokom ove medijske polemike rijetko se oglašavala. Tek na jedno novinarsko pitanje – da li je pogledala film *Dara iz Jasenovca*, kratko je odgovorila: „Nisam, želim pogledati film u kinu kada prođe ove medijska firtutma”²⁷. Angažman Jasmile Žbanić bio je okrenut ka predstavljanju filma kroz intervju za neke od najprestižnijih svjetskih medija poput CNN, Euroimages News, The Guardian, Variety, DW, RT i dr. što će biti jedan od segmenata analitike kroz Mediatoolkit.

3.2.2. Kritički diskursi, online kontroverze i rezultati analiza: POSLIJE

Kada je *Quo Vadis, Aida?* 10. 02. 2021. ušao u uži izbor za nagradu Oscar, a Antonijevićev film ispao iz daljnje konkurencije, producenti su odlučili film javno prikazati na javnom servisu Srbije i Republike Srpske (20. 02. 2021.), nakon čega se online medijska slika znatno promijenila. Javnosti su imale priliku sagledati realniju sliku o temi koja je na online medijima u prethodnom periodu analizirana iz različitih uglova i diskursa na osnovu kojih su kreirana mišljenja i stavovi bez uporišta u činjenicama. Kakve promjene su uslijedile pokazuju sljedeći grafikoni i tabela sa brojkama za kompletan period ovog istraživanja.

Zanimljivi su pokazatelji da na društvenim mrežama Twitter i Instagram oba filma imaju gotovo jednak broj objava, dok je situacija na kanalu You Tube i društvenoj mreži Facebook drastično veća u korist *Dare*. Znatno veći broj objava na webu u korist *Aide* vjerovatno je povezan sa strategijom PR-a tog filma o kojoj ćemo govoriti u zaključcima.

²⁶ <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/redatelj-filma-koji-je-posvadao-hrvate-i-srbe-u-intervjuu-za-slobodnu-dara-iz-jasenovca-nije-antihrvatski-uradak-razdvaja-ustastvo-od-hrvatstva-1076357>

²⁷ <https://www.vecernji.hr/vijesti/redateljica-filma-o-srebrenici-progovorila-za-vecernji-mladic-iz-republike-srpske-plakao-je-kad-ga-je-pogledao-1470578>

	Quo Vadis, Aida?	Dara iz Jasenovca
Ukupno	2.366	4.230
Web	893	715
FB	342	1.006
Twitter	745	732
IG	58	57
YT	234	1042
Komentari	36	318

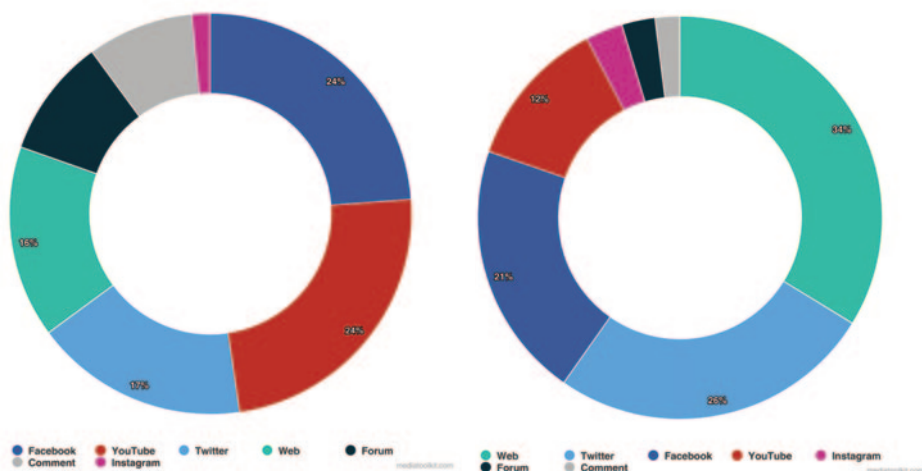


Foto: Analitika u periodu 04. 01. 2021. – 04. 03. 2021.

Zadnji period istraživanja donio je još nekoliko medijskih istupa koji upotpunjuju sliku ali i produbljuju kontroverzne stavove o filmovima. Tako je Dubravka Stojanović, historičarka i profesorica na Filozofskom fakultetu u Beogradu, za jedan od najčitanijih srbijanskih portala izjavila da je „*Dara iz Jasenovca* banalan i bukvalan film. Načinom na koji je prikazao ubistva banalizovao je zlo i sveo ga na

lično raspoloženje ustaških zlikovaca i sadista²⁸. U svom stilu, senzibilirajući srbijansku javnost, oglasio se i njihov predsjednik Aleksandar Vučić rekavši: „Nakon prikazivanja filma *Dara iz Jasenovca*, nazvala me majka i rekla mi: ‘Ako si ti pomogao da se ovo snimi, učinio si veliku stvar’²⁹. U mnoštvu komentara objavljenih nakon javnog emitovanja filma, u medijima je odjeknuo stav Stanislava Milojkovića, pisca i profesora italijanskog jezika na Univerzitetu u Novom Sadu, koji je izjavio da „Dara iz Jasenovca neće pomoći da se izađe iz začaranog kruga u kom se Srbija stalno vrti od devedesetih pa nadalje: kao prvo, ideja da se snima takav film pripada istoj eliti koja je ratovala tokom devedesetih³⁰. Među često citiranim izjavama je i dio recenzije Miloša Dačića koji nakon odgledanog filma *Quo Vadis, Aida?* piše: „Pošto sam deo naroda za koji će neko reći da je genocidan, nisam se osećao ni napadnuto, ni isprovocirano dok sam gledao film. Pod uticajem raznih nekih pritupih razmišljanja i niskih pobuda, želeo sam da mi se ne dopadne film *Quo vadis Aida*. Ali jbg, dobar je film“³¹. Kraj perioda analize donio je još niz kontroverzi vezanih za film *Dara iz Jasenovca*. Nakon što je Biljana Srbljanović, profesorica na beogradskoj Dramskoj akademiji, otkrila podudarnost scenarija Antonijevićevog filma sa scenarijem Arsena Diklića i Lordana Zafranovića iz 1986. za nikada snimljeni film *Djeca s Kozare*, redatelj Zafranović je najavio tužbu protiv Antonijevića, a Antonijević protiv njega već podigao tužbu zbog klevete. U međuvremenu, Zafranović je posjetio Banja Luku gdje su ga primili čelnici Republike Srpske i najavio snimanje svog filma³². U odnosima s javnostim reklo bi se – idealan tajming.

3.2.1. Omjer osjećaja kroz online komunikaciju

Jedno od područja (pro)vođenja politika je sfera popularne kulture, posebno film. Na koji način se to radilo metodom „mekog uvjeravanja“, pisali smo u teorijsko-historijskom okviru za ovaj tekst. Razvojem medija, osobito naglim progresom online medija i društvenih mreža, moć senzibiliranja ciljnih grupa se drastično povećala. Danas manji ukupni utjecaj na publiku i kreiranje njenih osjećaja i stavova imaju seriozni i akademski sadržaji od sadržaja koje plasiraju influenseri na društvenim

²⁸ <https://nova.rs/kultura/dubravka-stojanovic-o-dari-banalan-falsifikat-istorije/>

²⁹ https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/189913/vuchic_odusevljen_darom_iz_jasenovca_film_o_jasenovcu_bila_je_moja_ideja_majka_mi_je_na_tome_chestitala_jer_se.html

³⁰ <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/dva-filma-dara-i-aida/>

³¹ <https://noizz.rs/kultura/recenzija-filma-quo-vadis-aida-bosanskog-kandidata-za-oskara/ced9zrs>

³² <https://www.nezavisne.com/kultura/film/Lordan-Zafranovic-u-Banjaluci-najavio-snimanje-filma-o-Jasenovcu/649294>

mrežama. Citati navedeni u prethodnim poglavljima, objavljeni i prenošeni/citirani putem drugih mreža, doprinijeli su senzibiliranju javnosti. Mediatoolkit nam daje prikaz najutjecajnijih medija na sentiment publika/javnosti za oba analizirana filma.

Za *Quo Vadis, Aida?* najutjecajniji po sentimentu, u praćenom periodu, su:

Negativni	Pozitivni
krstarica.com (26)	anonymus_user (46)
b92.net (18)	klix.ba (8)
ana.rs (13)	radio Sarajevo (7)



Za *Dara iz Jasenovca* najutjecajniji po sentimentu, u praćenom periodu, su:

Negativni	Pozitivni
krstarica.com (217)	krstarica.com (37)
b92.net (53)	gastarbajteri (33)
ana.rs (35)	b92.net (17)



ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati koje smo dobili analizom *filmskih karata* filmova *Quo Vadis, Aida?* i *Dara iz Jasenovca* u periodu 04. 01. 2021. do 04. 03. 2021. potvrđuju da je balkanski narativ u ova dva filma obuhvatio oba elementa: i propagandu i kulturnu diplomatiju – ovisno iz kojeg se ugla posmatra cjelukupna slika i koju ciljanu skupinu publike/javnosti prati.

Dara iz Jasenovca je državni projekat Republike Srbije, što je legitimni način promocije države kroz filmsku umjetnost. Analiza ukazuje da način realizacije odabrane teme (holokasut u logorima Jasenovac i Nova Gradiška) ne vodi strateški ka kulturnom partnerstvu (kulturnoj diplomatiji). Način na koji je film napravljen, a nakon toga i promoviran, više je „zapaljiva hrana“ za trenutne raskole između Srbije i njenih susjeda (kako je u kritici napisao Weissberg), gdje se iz percepcije prošlosti svojstvene dijelu vlastite javnosti prosuđuje o temama za koje ne postoji interpretativni konsenzus. Analizirani citati, ali i izjave režisera filma te srbijanskih zvaničnika, potvrđuju da je medijska retorika bila u službi propagande i podgrijavała mitove o uroti „protiv njih“ kako bi se pred nacijom opravdali nerealizovani, ranije postavljeni ciljevi vezani za filmsku nagradu Oscar i promociju određenih politika na međunarodnom planu. Protagonisti ovih politika sistemski su manipulirali uvriježenim vjerovanjima publike i plasirali sadržaje za koje su smatrali da će imati najviše učinka. Zbog toga je, po svojoj prilici, javnost dobila priliku besplatnog gledanja filma na javnom servisu prije nego što je imao kino premijeru, što će sigurno oštetiti njegove kino distributere. Određeni iskorak ka konceptu kulturne diplomatije u narativu ovoga filma mogao se postići davanjem značajnijeg prostora i minutaže Diani Budisavljević, Austrijanki katolkinji, koja je iz ustaških logora spasila više od 10.000 djece. Da u filmu kulturna diplomatija nije relevantan aspekt potvrđuje i njeno određenje po kome, kao dio javne diplomatije, ona svoju vjerodostojnost ne izvodi iz blizine vladinim institucijama, već iz blizine kulturi. Iako je film imao američku premijeru i distribuciju u tamošnjim kinima, kroz analizu medija nije primjetan značajniji utjecaj na globalnu javnost. Za domaću javnost/publiku situaciju su donekle ublažili komentari i analize srbijanskih intelektualaca koji se ne slažu sa režimom i politikama vladajućih struktura.

Mediatoolkit za praćeni period pokazuje da je film *Dara iz Jasenovca* najveći utjecaj po dosegu (Top influencers by reach) imao kroz portale Eksluziva.ba (FB 139,105.67), Glas javnosti (YT128,885), Aljazeera.net (Web120,047) i Anonimus_user (IG1,398.62). Najviše medija objava bilo je na lokacijama Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske i to na srpskom, bosanskom i hrvatskom jeziku.

Analiza filmske karte i medijskih tekstova uz film *Quo Vadis, Aida?* potvrđuje da Bosna i Hercegovina kao država strateški nije uradila ništa na promociji ovog filma i teme koju obrađuje, osim učešća sa 12% u budžetu filma. Sve što je urađeno na planu javne i kulturne diplomatije pripisuje se isključivo redateljici Jasmili Žbanić, producentskoj kući „Deblokada“ i uskom krugu ljudi koji su sopstvenim sredstvima i ličnim vezama promovisali film po svijetu. Nakon što je svjetsku premijeru ima ona 77. Venecijanskom filmskom festivalu u okviru glavnog takmičarskog programa, autorica je nastavila sa prezentacijom filma kroz osmišljenu PR strategijom raznim kanalima komunikacije. Primarni su bili regionalni i globalni online mediji što ukazuje na redateljčinu posvećenost rješavanju konflikta kroz svoju profesiju. Strateški se pojavljujući u medijima sa jasno artikulisanim ključnim porukama, narativ filma učinkovito je predstavila ciljanim javnostima uključujući i članove Akademije koji su tokom ovog perioda glasali za najbolji film u navedenoj kategoriji za nagradu Oscar. Potvrdu imamo u Mediakit analizi kroz Top influencers by reach: The Economist (FB 474.9k), msn.com (Web 629.1k), @RevistaSemana (Twitter 231.5k) i Curzon (YT 33.5k). Najviše objava bilo je na lokacijama Bosne i Hercegovine, United States te Srbije i Hrvatske, a najčešći jezici na kojima su objavljeni tekstovi su bosanski, hrvatski i engleski.

Kako je diplomatija u osnovi politička aktivnost, bez pribjegavanja sile, koja se po Berridgeu „sastoji od komunikacije između dužnosnika mjerodavnih za promociju vanjskih politika“ (2010:1) – možemo zaključiti da je redateljica filmom, ali i svim aktivnostima nakon premijere, uradila izvrstan diplomatski posao bez pomoći matične zemlje. „Dužnosnici“ koji su osmišljeno promovirali film kao dio PR-a, bili su između ostalog globalno popularni NBA košarkaš Jusuf Nurkić (Instagram 424k), britanska pjevačica Dua Lipa (Instagram 61.6m), globalno poznata CNN novinarka Christiane Amanpour (Twitter 3m), domaći i inostrani glumci koji su igrali u filmu, ko-producenti iz osam evropskih zemalja, mnogobrojni prijatelji BH kinematografije u svijetu, ali najviše sama redateljica Jasmila Žbanić. Intervjui koje je dala za CNN, The Guardian, Council of Europa, Russia Today, Cine Europa, Golden Globes, AP News i sve značajnije regionalne medije, jasno ukazuju na promišljenu kampanju i provjerenu metodu „mekog uvjeravanja“. Ulazak filma *Quo Vadis, Aida?* u najužu selekciju za Oscara, uz neupitnu kvalitetu filma, rezultat je i strateški realizovanog komunikacijsko-diplomatskog dijela posla.

Paralelno, uticaj vlada (i Srbije i Bosne i Hercegovine) istovremeno je populistički, nacionalistički odnosno diletantski i neodgovoran. Dok Vlada Srbije novčano i medijski od početka pomaže nastanak i promociju srbijanskog filma, Bosna i

Hercegovina institucionalno sa državnog nivoa vlasti ne radi ništa. Za to vrijeme Vlada Republike Srpske dodjeljuje srbijanskom filmu 500.000 KM za promociju filma, a Milorad Dodik, jedan od trojice članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, pravi prijem za glumce iz Republike Srpske koji su igrali u srbijanskom filmu. Ovakvi potezi dodatno usložnjavaju situaciju unutar podijeljene zemlje i raslojavaju je u sferi umjetnosti/kulture koja bi trebala biti jedan od kohezionih faktora. Film *Quo Vadis, Aida?* još uvijek nije javno prikazan u kinima u Republici Srpskoj, a *Dara iz Jasenovca* u kinima u Hrvatskoj (istina, nije ni u matičnoj zemlji Srbiji), iako je Dvornik pisao da je iznimno važno „da društvo bude svjesno ne samo lažnih informacija, nego i cjeline krupnih narativa koji tvore čitav simbolički univerzum unutar kojega ljudi vjeruju ili ne vjeruju svojim vođama, vole ili mrze svoje susjede, smatraju nešto važnim (ili nevažnim), i manipulacijom ih se navodi da budu poslušni ili agresivni“ (2018: 2). Filmovi koji tretiraju ratne narative balkanskih prostora sami po sebi mogu razgrađivati ili djelovati blagotvornije na odnose među ovdašnjim narodima. Razvoj percepcije u negativnom smjeru po pravilu se u najvjećoj mjeri može povezati sa politikama koje manipuliraju kulturnim artefaktima u svrhu ostvarenja kratkoročnih i partikularnih interesa. Pozitivni pomaci su mali, kroz javne istupe uglednika članova pojedinih zajednica, ali još uvijek nedovoljni da bismo govorili o ozbiljnijem uzlaznom trendu kulturne diplomatije.

LITERATURA

1. Anholt, Simon (2009), *Places: Identity, Image and Reputation*, Palgrave Macmillan
2. Berridge, Geoff R. (2010), *Diplomacy: Theory and Practice*, Palgrave Macmillan, UK
3. Dvornik, Srđan (2018), Predgovor, *Perspektive*, 4, 2-4.
4. Frau-Meigs, Divina (2005), *Qui a détourné le 11 Septembre ? Journalisme, information et démocratie aux États-Unis*, De Boeck/INA, coll. Médias Recherches, Bruxelles
5. Frau-Meigs, Divina (2012), "L'éducation aux cultures de l'information", e-Dossiers de l'audiovisuel, INA
6. Jovanović, Nebojša (2011), "Fadil Hadžić u optici totalitarne paradigme", *Lica hrvatskog filma*, 65/66, str. 47-60.
7. Kriesberg, Louis (1998), *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*, Rowman & Littlefield Publishers

8. Lazarević Radak, Sanja (2016), "Jugoslovenski „crni talas“ i kritički diskurs", *Etnoantropološki problemi*, 11(2): 497
9. Levi, Pavle (2009), *Raspad Jugoslavije na filmu*, Biblioteka XX vek, Beograd
10. Mujagić, Nermina (2018), "Razumijevanje "strategijskih narativa" o Balkanu i njegovim granicama", *Perspektive*, 4, 7-11.
11. Nye, Joseph S. (1990), *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books
12. Nye, Joseph S. (2012), *The Future of power*, PublicAffairs, New York
13. Omeragić, Merima (2013), "Da li je moguća de/balkanizacija rodova? Kažnjene progovaraju", *Sarajevske sveske*, 41-42, 448-468.
14. Pavičić, Jurica (2003), "Igrani filmovi Fadila Hadžića", *Hrvatski filmski ljetopis*, 34, http://www.hfs.hr/hfs/ljetopis_clanak_detail.asp?sif=32117
15. Pičuljan, Zoran (2007), *Diplomacija kao državna služba*, Društveno veleučilište, Zagreb
16. Puhalo, Srđan (2018), "Kako se 2017. godine percipira rat u Bosni i Hercegovini?", *Perspektive*, 4, 12-15.
17. Škrabalo, Ivo (1998), *101 godina filma u Hrvatskoj 1896-1997: pregled povijesti hrvatske kinematografije*, NZ Globus, Zagreb
18. Turajlić, Mila (2010), *Cinema Komunisto*, film
19. Vukadinović, Radovan (2004), *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb
20. Waller, J. Michael (2009), *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counter-propaganda, and Political Warfare*, The Institute of World Politics Press, Washington

Internetski izvori:

1. https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=268&yyyy=2020&mm=12&dd=03&nav_id=1774622
2. www.britannica.com
3. <https://www.danas.rs/kultura/masina-za-mlevenje-umetnika-nastavlja-da-radi/>
4. <https://www.danas.rs/kultura/srdan-golubovic-izbor-srpskog-kandidata-za-oskara-izgubio-legitimitet/>
5. <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/dva-filma-dara-i-aida/>
6. <https://www.latimes.com/entertainment-arts/movies/story/2021-02-04/review-dara-jasenovac-holocaust-drama-serbia>

7. <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=420309>
8. <https://www.imdb.com/title/tt10554232/>
9. www.Mediatoolkit.com
10. <https://www.nezavisne.com/kultura/film/Lordan-Zafranovic-u-Banjalucinajavio-snimanje-filma-o-Jasenovcu/649294>
11. <https://noizz.rs/kultura/recenzija-filma-quo-vadis-aida-bosanskog-kandidata-za-oskara/ced9zrs>
12. <https://nova.rs/kultura/dubravka-stojanovic-o-dari-banalan-falsifikat-istorije/>
13. <https://rs.n1info.com/kultura/a540427-drzava-finansira-snimanje-prvog-filma-o-jasenovcu/>
14. <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/dragan-bursac-quo-vadis-daro/405376>
15. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/kako-stvoriti-tenzije-vlada-rs-a-daje-pola-miliona-km-za-film-dara-iz-jasenovca/405632>
16. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/redatelj-filma-koji-je-posvadao-hrvate-i-srbe-u-intervjuu-za-slobodnu-dara-iz-jasenovca-nije-antihrvatski-uradak-razdvaja-ustastvo-od-hrvatstva-1076357>
17. https://www.slobodna_bosna.ba/vijest/189913/vuchic_odusevljen_darom_iz_jasenovca_film_o_jasenovcu_bila_je_moja_ideja_majka_mi_je_na_tome_chestitala_jer_se.html
18. <https://variety.com/2021/film/reviews/dara-of-jasenovac-film-review-dara-iz-jasenovca-1234890745/>
19. <https://www.vecernji.hr/vijesti/redateljica-filma-o-srebrenici-progovorila-za-vecernji-mladic-iz-republike-srpske-plakao-je-kad-ga-je-pogledao-1470578>

BALKAN NARRATIVE IN THE MOVIE – CULTURAL DIPLOMACY OR PROPAGANDA?

Mediological Analysis of the Bosnian and Serbian Oscar Nominees 2021

Summary:

This article discusses the Balkan narrative in the movies, as a model for cultural diplomacy or propaganda, through the analysis of two Balkan movies nominated for the Best International Feature Film Oscar – Bosnian *Quo Vadis Aida?* and Serbian *Dara from Jasenovac*. The analysis is based on "film cards", a methodological template of the author's research for the doctoral thesis, but also on the articles of journalists, film critics, and political analysts published in the period January 4th, 2021 - March 4th, 2021. In the analysis of the movies and the published texts, the author discusses various forms of public diplomacy (foreign and domestic), building/dismantling of the relations between nations in the Balkans, online media impact on social networks and their users in forming public opinion, and achieving effective goals through strategic communication with the targeted public. Conclusions drew point to the importance and the power of online communication through the media and social networks, but also at their importance of strategic planning of the communication with targeted audiences in achieving the planned goals.

Keywords: film, *Quo Vadis Aida?*; *Dara from Jasenovac*; Balkan narrative; cultural diplomacy; propaganda; national branding; online communication

Adresa autora
Autors' address

Damir Šehanović
Bordeaux Montaigne Université, France
doctorant
damir.sehanovic@etu.u-bordeaux-montaigne.fr

